

Luther og kærligheden.....	1
Problemstillinger:.....	1
Væksttanken: Er kærligheden voksende i tidsforløbet?.....	1
I hvilket omfang taler Luther om kærligheden til Gud frem for til medmennesket eller næsten?.....	5
I hvilket omfang er kærligheden bestemt af en gensidighed eller form for retfærdighed?.....	7
Skal vi elske os selv?.....	8
Hvornår er kærligheden mulig?.....	9
Den naturlige kærlighed er indfældet i selve skabelsen.....	12
Er det skarpe skel mellem Eros og Agape upassende på Luther?.....	14
Litteratur:.....	15

Luther og kærligheden.

Problemstillinger:

I det følgende undersøges aspekter af Martin Luthers forhold til kærligheden ud fra følgende spørgsmål: (a) Findes der en vækst- eller udviklingstanke i Luthers opfattelse af kærligheden? (b) Hvordan opfatter Luther kærligheden til Gud i forhold til kærligheden til næsten? (c) I hvilket omfang taler Luther om kærligheden som noget gensidigt mellem to parter? (d) Hvordan stiller Luther sig til spørgsmålet om selv-kærligheden? (e) Kærligheden er ifølge Luther det som er påbudt det kristne menneske - men: Hvornår er kærligheden ifølge Luther mulig? (f) Er kærligheden en slags "lex natura" som er indfældet i hele skabelsen ifølge Luther? Og sammenfattende – som en konklusion - om Luthers kærlighedstanke: (g) Er det skarpe skel - som er brugt i det 20. århundredes teologi mellem Eros og Agape¹ - upassende på Martin Luthers opfattelse af kærligheden?

Det følgende bygger især på eksempler fra Antti Raunio og den såkaldt "finske" Luther-forskning² og på Theodor Dieters værk om den unge Luther og Aristoteles. Den "finske" Luther-forskning har siden 1980erne fremlagt en meget anderledes fortolkning af Luther. Nogle af disse nye fortolkninger af Luther bliver i det følgende gennemgået. Dette nye syn på Luther er blevet kraftigt kritiseret – det er ofte i direkte strid med den herskende Luther-tolkning i det 20. århundrede – men denne kritik vil ikke blive inddraget i det følgende. Målet er at gennemgå disse alternative Luther-opfattelser som sådan.

Væksttanken: Er kærligheden voksende i tidsforløbet?

Luthers grundlæggende tanke er, at retfærdiggørelsen af mennesket er reel og virkelig. Den er ikke blot "imputeret" eller tilregnet eller "fremmed". (ex Raunio 175). Den er nok fremmed ("alienus"), fordi forvandlingen kommer til os udefra og som en nåde og gave. Men den er helt reel ved, at der sker en gradvis "ontologisk" eller virkelig forvandling af det troende menneske. Gradvist omformes vi efter Kristi billede, og vi bliver som Kristus (tanken om Theosis)³. (Raunio 321f). Den kærlighed, som "bruden" (mennesket) føler inden i sig selv, vidner ifølge Luther om, at hun har modtaget og nu ejer "brudgommen" (Gud, Kristus) og hans kærlighed (Raunio 322f). Vi forvandles i sind, psyke, vilje og kærlighed. Luther sammenligner selv processen med en dej, som hæver. (Mannermaa 19). Det genfødte menneske har fået "den gode vilje" ifølge Luther. (Raunio 152). Karakteristisk for den gode vilje er ifølge Luther især tre forhold: (1) den gode vilje er spontan, (2) den er altid virksom og aktiv, lige som Gud altid er virksom og aktiv og (3) den gode vilje er lig med glæden, og den gør mig og Gud og andre mennesker glade. (Raunio 152). Kærligheden sker altid ifølge

¹ Jf. Anders Nygren: Den kristna kärlekstanke genom tiderna: eros och agape. 1930-36.

² Luther-forskere som fx: Tuomo Mannermaa, Antti Raunio, Simo Peura, Risto Saarinen.

³ Jvf Mannermaa (1987): Mannermaas og flere andres tese er at der findes en tydelig tanke hos Luther om menneskets gradvise guddommeliggørelse eller Theosis. Theosis tanken har altid været stærk i den østlige ortodokse kirke som den finske lutherske kirke gennem tiden har haft stærke forbindelser til. Jvf Saarinens bog om de mange dialog-forhandlinger med østkirken: Saarinen, Risto: Faith and Holiness. Lutheran-Orthodox Dialogue 1959-1994. Göttingen, 1997. – Sml. Også Dieter 345 om Luthers tanke om den gradvise vækst hen imod fuldkommenheden. – Luther opfatter ifølge Raunio denne vækst i form af den reale retfærdiggørelse og helliggørelse som en kooperativ proces hvor mennesket og Gud samarbejder om kærlighedens vækst i mennesket. (Raunio 327).

Luther med en ”spontanea voluntate” (Raunio 150), hvis den er sand kærlighed⁴. Væksten og fremskridtet er ikke vor fortjeneste, men denne proces gør os fortjenstfulde og giver os ifølge Luther en ”meritum” eller en virkelig godhed og elskelighed.

Raunio kritiserer en stor del af forskningen i det 20. århundrede bl a Luther-forskeren Kroeger⁵. Godheden er ikke ifølge Luther ”extra me” i den forstand, at jeg ikke forvandles, eller i den forstand at retfærdiggørelsen ikke er virkelig eller reel. Luther skal ikke forstås på den måde, at der ikke sker en forandring af det kristne menneskes væren. (Raunio 176)⁶. Vi helliggøres og omformes, og denne transformatio af mennesket er noget som vi erfarer og oplever (erfaringsteologi). Vi opfattes ikke bare som gode af en nådig Gud. Vi bliver rent faktisk gode og kærlige⁷. Ellers bliver Luthers teologi helt uforståelig ifølge Raunios opfattelse. (ex Raunio 176: Ellers bliver Luthers teologi absurd). Kærligheden lever i det genfødte menneske, og det er ifølge Luther et sandt under og en gave. Gud har antændt en ild inden i mig, og den ild – kærlighedens ild – er bestemt ikke extra me – den er netop inden i mig. (Raunio 177). Når vi møder Gud, antænder han en mægtig ild som ved et jordisk møde mellem en mand og en kvinde. Ved dette kærlighedsmøde bliver vi genfødt – det gamle menneske afløses af et nyt menneske - Gud lever nu i mig – real-ontologisk som den ”finske” Luther-forskning har sagt. Virkeligheden har forandret sig. Gud har taget bolig i mig, som han i Det gamle Testamente tog bolig i templet i det gamle Israel. (Raunio 177: Sammenligningen er Luthers egen). Kærligheden kommer ind i bruden ved hendes møde med og forening med brudgommen. Han antænder kærlighedens ild i hendes sjæl. Bruden føler nu en stærk kærlighed. Denne kærlighed er ikke en ”habitus” (skolastikkens begreb) eller egenskab⁸. Kærligheden som nu er inden i hende er kommet udefra, og den er på en måde ifølge Luther kommet ind i hende mod hendes Ego-vilje. På en måde er hun blevet overvældet eller forført af en stærkere magt nemlig brudgommen. (sml Raunio 177, 362). Højsangen spiller en stor rolle i Luthers kærlighedsteologi. Hans metaforer og billeder bliver hentet i Højsangen i Det gamle Testamente. Brudgommen har hentet bruden ud af hendes synd, svaghed, afmagt og onde vilje. Brudgommen gør det som hun dybest set higer efter, men som samtidigt er imod hendes kødelige vilje eller Ego-viljen.

Gud er ifølge Luther blevet et menneske for, at vi skal blive som ham – Gud – eller for at vi skal blive Gud eller guder. (Raunio 176). Gud er steget ned til menneskene – for at mennesket siden skal stige op til Gud (Luthers tanke om kærligheden og om Theosis hænger således nøje sammen – begge gennemløber en gradvis proces).

v18 Og alle vi, som med utilsløret ansigt i et spejl skuer Herrens herlighed, forvandles efter det billede, vi skuer, fra herlighed til herlighed, sådan som det sker ved den Herre, som Ånden er. (2. Kor. 3,18).

⁴ Luther spørger faktisk om de såkaldt kristne også ville gøre det, som de nu gør imod Gud eller mod deres næste, hvis de var helt frit stillet og helt fri af nogen trussel om straf eller løfte om belønning! (se Raunio 208). Hvis vi handler ud fra ren frygt eller pligt eller skyld er vore gerninger intet værd ifølge Luther (Raunio 245f).

⁵ Dieter citerer Wilfried Joest for det modsatte standpunkt: ”Der Christ hat nie eine Stufe seines Heiligungsweges erreicht, die er als absolviert hinter sich wissen und zur Basis seiner nächsten Schritte machen könnte. Er findet sich ... immer wieder ganz am Anfang; und will er weiterschreiten, so heisst das: vom Anfang aus wieder von neuem den ersten Schritt machen“. (cit Dieter 317, fra Wilfried Joest: Gesetz und Freiheit. Göttingen, 1951).

⁶ Sml. Dieter 319 hvor Dieter angriber den tyske Luther-forsker Wilfried Joest og Joest's opfattelse af at Luther ikke har nogen tanke om vækst og udvikling. Dieter 344: Luther-forskningen har givet et fortegnet og anakronistisk billede af Luther bestemt af den dialektiske teologi og kantiansk filosofi. Dieters kritik svarer her til Mannermaa's kritik. Jf. Mannermaa (1987). Dieter kritiserer forskere som Gerhard Ebeling, zur Mühlen og Wilfried Joest (og også Leif Grane) og henviser i stedet til en Luther-forsker som Gyllenkrok.

⁷ Dieter 309 gengiver Luthers tanke således: Ned igennem tidsforløbet sker der en ”Vermehrung der Liebe”. Ifølge Dieter har Luther også fundet denne tanke hos Ockham og i Ockhams filosofi om Motus (bevægelse, forandring) som er af stor betydning for Luthers opfattelse af begrebet Motus. (Dieter 309 og analysen af Ockham Dieter 291). Ockhams bevægelsesfilosofi er nøglen til at forstå Luthers retfærdiggørelseslære ifølge Dieter (Dieter 296). – Sml. Dieter 314: Luther ser livet som en renselsesproces hvor kærligheden gradvist bliver mere og mere ren. Luther opererer med parametre som menneskets vilje, søgemål (hvad er det som vi elsker) og søgemåde eller motiv (hvorfor elsker vi det som vi elsker), når han beskriver at kærligheden vokser og renses for det kødelige. Den livslange bod er for Luther netop denne livslange vækst og udvikling (Dieter 310f). Fremskridtet eller væksten er for Luther en poenitentia continua og en poenitentia interior (Dieter 304).

⁸ Luther afviser skolastikkens begreb om en blivende vedvarende Habitus (egenskab, disposition) indgydt på én gang og som er adskilt og uafhængig af menneskenes gerninger. Se fx Dieter 303f og Saarinen (1987).

Luther henviser gentagne gange til 2. Kor 3,18 (sml. Dieter 309 o.a.) og udtrykker på den måde ifølge Dieter en væksttanke⁹. Den eneste sande kærlighed, ”amor Dei” vokser gradvist i mennesket ned igennem udviklingsforløbet hen imod menneskets Telos. (Dieter 310). Vi skuer Guds herlighed. Gradvist forvandles vi efter det guddommelige billede. Gradvist forvandles vi så vi bliver lig med Kristus. Vi udvikler os på en slags trappestige fra herlighed til herlighed. Denne tanke fra 2. Kor. 3,18 er ifølge Dieter helt afgørende for Luther.

Hele Luthers teologi bygger på tanken om vores unio med Kristus eller Sønnen¹⁰. Det troende menneske er Kristus dvs. er sønnen. Det troende menneske har Guds kraft og hans dyder og er en deltager i treenigheden og dens dynamik (Luthers participationstanke, jvf Raunio 359, 361: Vi deltager i den guddommelige kærlighed). Faderen elsker sønnen over alt andet (Raunio 144f) – dvs. faderen elsker os, for vi er hans sønner og derfor også fundamentalt elskelige (menneskets Meritum, Raunio 144f). På samme måde elsker sønnen faderen naturligt og spontant og uindskrænket (Raunio 144f). Vi er ikke længere svage ofre eller dødelige eller jordiske. Vi er ifølge Luther himmelske og guddommelige. (Raunio 179)¹¹.

Gud er kærlighed (jf. Luthers ligheder med det 12. århundredes Petrus Lombardus)¹², og Gud vil gøre os helt ligedannede med ham selv. Gud vil omforme os, så vi får hans godhed, dyd, kraft, magt, lykke og vilje – bevidsthed og væren. Troen er en ”transformatio”, siger Luther. (Raunio 169). Det er Guds frelsesplan og meningen med alle de ting, som sker i livet og på jorden. Det som Gud vil er at herliggøre sig selv. Det gør han ved at herliggøre os mennesker.

Forvandlingen er en slags gradvis dødsproces ifølge Luther.(Raunio 170)¹³. Det gamle mennesker dør langsomt, og det nye menneske og den nye kærlighed vinder frem. Det gamle må dø for at det nye kan vinde frem. Det er substansen af Luthers udviklingstanke. Dødsprocessen er en smertelig proces, men den er også et fremskridt, en lykke og glæde for mennesket. Det kødelige må dø for at det åndelige kan sejre. Genfødslen og forandringen af mennesket er både et enkelt punkt og en lang proces. (Raunio 170). – Moveri de bono in melius (cit Manns 456: Luthers udtryk svarer til Bernhards). Indgydelsen af tro, håb og kærlighed er det første og afgørende punkt i en efterfølgende proces, som ifølge Luther varer ved til den fysiske død. (Raunio 273).

Troen er for Luther det samme som døden eller en proces af af-døen (den daglige død), og troen skal ifølge Luther være en død for mennesket. (Raunio 170f). Denne gradvise proces er en proces af helliggørelse og en

⁹ Sml. Grundtvigs ofte gentagne udtryk om væksten: ”Fra Klarhed til Klarhed”.

¹⁰ Raunio 180: At elske Gud er at være eet med Gud. Luther siger at øjet bliver eet med og smelter sammen med det som det beskuer. Denne tanke hos Luther svarer faktisk til tanken hos Platon og Aristoteles. – Sml. Også Mannermaa 29: Tanken om en Unio mellem Gud og mennesket er stærk hos Luther. Mannermaa 18: Luthers teologi er i høj grad en videreførelse af oldkirkens patristiske teologi og dermed også med dens tale om Theosis. Mannermaa 29-30: kritik af den skarpe distinktion mellem Eros og Agape hos Nygren. Mannermaa 18: Luther henviser ofte eksplicit til stedet i 2. Peter 1.4 om menneskets guddommeliggørelse:

v3 Alt, hvad der behøves til liv og gudsfrygt, har hans guddommelige kraft skænket os gennem erkendelsen af ham, der kaldte os med sin herlighed og styrke; v4 og dermed har han også skænket os sine store, dyrebare løfter, så I ved dem kan slippe fri af forkrænkeligheden i denne verden med dens begær og få del i guddommelig natur. (2. Peter 1,3-4).

¹¹ Ifølge Manns er Luthers centrale tanke denne: Gud helbreder vores kærlighed og fører os dermed ind i Paradiset. Gud helbreder os og gør os lykkelige. (Manns 414, sml også her tanken hos Grundtvig om kærligheden som lykken).

¹² Raunio 142f. – Sml. Risto Saarinen artikel fra 1987 hvor han sammenligner Luthers kærlighedsopfattelse med Lombardens. Saarinen viser en stor lighed mellem de to teologer – samtidigt med at de begge har en helt anden kærlighedsopfattelse end i den mellemliggende skolastik hvor hovedvægten lå på kærligheden som en menneskelig Habitus. – Manns tese er også at Luthers teologi er beslægtet med ”antiqua theologia” fra det 12. århundrede modsat den senere skolastik.

¹³ Sml. Dieter 309: Luther overtager – til dels - Ockhams tanke: I ethvert punkt i processen sker en død og en fødsel, en overgang fra A til Ikke A eller et ”spring”. Ockhams opfattelse af begrebet bevægelse er inspireret af den græske filosof Zenon som i det gamle Hellas mente at kunne bevise at enhver slags Motus eller bevægelse er logisk umulig. Ockham delte enhver bevægelse eller forandring i uendeligt mange ”statiske” punkter og denne tanke genfindes ifølge Dieter hos Luther. Denne tanke om Motus forklarer Luthers tanker om justus og peccator. Ockham mener med begrebet Motus både en bevægelse (flytning) fra et punkt fra et andet punkt og en gradvis forandring af en kvalitet som en farve der bliver mørkere eller som vand der bliver varmere. (fx Dieter 299).

proces, hvor Gud bliver retfærdiggjort i verden og i skabelsen. Hele livsprocessen på jorden er eet med denne gradvise sejr og herliggørelse. Livet går – i en proces af fremskridt - fra en tilstand af sorg, smerte, ulykke og nederlag til en tilstand af lykke, glæde uden nogen lidelse. Kristus har i sit historiske liv vist os modellen for dette fremskridt og for denne proces af vækst, fuldendelse og sejr. Kristus er model og paradigme og forbillede for Luther. (Raunio 170f).

Kærligheden er at have del i det guddommelige og at have og tage del i Guds "natura". (Raunio 333, jf. 2. Peter 1,4). Vi er allerede eet med Gud, og i løbet af processen bliver vi mere og mere eet med Gud. Det er Luthers lære om retfærdiggørelsen som en vej og proces. (Raunio 333). Hver dag skal vi stræbe efter at blive mere og mere kærlige og dydige. Livet er et sådant fremskridt mod fuldendelsen. Det genfødte menneske er et væsen, som er "semper in motu". (Raunio 200)¹⁴.

Luthers grundlæggende teori er ifølge Raunio, at retfærdiggørelses-processen er en helbredelsesproces. Det er vores gamle drift, kærlighed og tilbøjelighed som helbredes – og ikke afskaffes. (Raunio 193). Min gamle kærlighed dengang var syg, men nu gøres den sund og rask og udviklet. Men det er stadig ifølge Luther den samme lyst og kærlighed. Der er hos Luther ifølge Raunio en kontinuitet mellem det naturlige eller syndige menneske og det genfødte menneske. (Raunio 193f). Luther fortolker – som mange andre - samaritaneren i Lukas-teksten som Kristus¹⁵. Det er Kristus som samler os op af grøften, hvor vi ligger og bløder. Kristus anbringer os i herberget som er kirkens fællesskab og hans legeme. I dette herberg bliver vi langsomt helbredt og vi kommer til kræfter. Det er altså den samme mand før og efter ulykken på vejen. Det er det gamle menneske som helbredes og ikke en skabelse af et fuldstændigt nyt menneske. (Raunio 194).

Kærligheden vokser og forøges, og det hænger ifølge Luther også sammen med at vi indtager nadveren. Når vi spiser den hellige nadver, fyldes vores hjerte med den guddommelige sødhed og kærlighed, som Luther siger. (Raunio 345). Raunio gennemgår en prædiken af Luther fra den 30. december 1520 om den hellige nadver. (Raunio 334ff). Når vi æder af nadveren, vokser kærligheden inden i os for hver dag. (Raunio 341). Nadveren er kærlighedens sakramente, som Luther siger. (Raunio 341). Når vi spiser nadveren, så bliver vi kærlige. Vore følelser ændrer sig. Vores gamle Ego-kærlighed trænges gradvist og langsomt tilbage. (Raunio 340). Alle de hellige, som æder af den hellige nadver, er eet legeme. Den gamle distinktion mellem mit og dit og egoisme og altruisme er ophævet. Det som er godt for det ene lem er også godt for de andre. Hvis et lem er sygt eller skadet, går det – som Luther siger - ud over det hele legeme, og hele legemet er sygt, hvis blot et lem er sygt. (Raunio 340). Alle de hellige er smeltet sammen i kærligheden og helligheden. Alle de genfødte elsker hinanden med en ny spontan og naturlig kærlighed. Denne kærlighed er en "vis unitiva" (en kraft som skaber en sammensmeltning, jvf Raunio 357).

---

¹⁴ Dieter analyserer Luthers forhold til det aristoteliske begreb Motus – forandring og bevægelse. Jvf Dieter 276-378: "Der aristotelische Bewegungsbegriff in der Theologie Luthers". Dieter viser i et langt afsnit at Luthers princip om semper in motu rummer en virkelig udviklings- og væksttanke. I hvert øjeblik forlader mennesket det gamle og springer frem til det nye. Ethvert punkt er samtidigt en terminus a quo og en terminus ad quem (Dieter 318). I ethvert øjeblik sker der ifølge Luther en "Eingiessung" af amor Dei og en "Austreibung" af den slette kærlighed amor hominis (Dieter 302) – altså om en vækst og forandring. Luther taler i følge Dieter ikke om et Sisyfos-arbejde hvor det kristne menneske aldrig kommer ud af stedet. Dieter kritiserer denne Sisyfos-fortolkning hos fx Ebeling. Sætningen hos Luther: "Proficere est nihil aliud nisi semper incipere" (cit Dieter 317 o.a.) betyder ikke ifølge Dieter at mennesket starter forfra i ethvert øjeblik som sætningen ofte er blevet tolket (Dieter 321, 318). Luthers tro på væksten og fremskridtet udspringer i følge Dieter af Luthers personlige erfaring omkring julen 1514 (Dieter 302f). Luthers juleprædikener 1514 spiller en stor rolle i Dieters argumentation. Jf. også hans analyse af disse prædikener. (Dieter 346-378). – Dieter er flere steder meget kritisk over for Luthers tale om kærligheden og Luthers korsteologi fx Dieter 145 hvor Dieter angriber Luthers korsteologi for at være i strid med det nye Testamente og med den kristne tradition og troserfaring.

Som et eksempel på Theodor Dieter's analyse kan anføres følgende citat:

„Es ist also deutlich geworden, dass Luther die Existenz der Christen nicht im Sinn der absurden Existenz der Sisyphos (...) versteht. Luthers primäres (...) Anliegen ist es, dass der Mensch nicht stehenbleibt in seinem Verlangen und Bitten um weitere Gnade, Rechtfertigung und Verstehen. (...) Damit kommt dieses Fortschreiten nicht zum einem Ziel, an dem es zu Ende wäre, jedenfalls nicht vor dem Tod. (...) Dieses Fortschreiten bestimmt sich (...) als Wachstum im Glauben und im Geist und als Abnehmen des Leibes der Sünde und des Fleisches“. (Dieter 321).

---

¹⁵ Den såkaldt kristologiske fortolkning som vi også finder i Grundtvigs prædikener.

I hvilket omfang taler Luther om kærligheden til Gud frem for til medmennesket eller næsten?

Ideo lex tunc impletur quia solus Deus diligetur [Gud alene skal vi elske]. (cit Raunio 178).

Hele kristenlivet drejer sig ifølge Luther om ”mig” og Gud og kødet, og kristenlivet er en kampplads, hvor Gud og kødet kæmper til døden¹⁶. Vi skal – som Luther siger vedholdende - elske Gud over alt andet. (Raunio 177f). Forholdet til næsten er i Luthers teologi i den forstand – og logisk – på en vis måde noget sekundært (Raunio 154, 298). Den, som vi i følge Luther skal elske, er Gud, og denne relation - kærlighedsrelationen til Gud - afgør alt og bestemmer alt. Mit forhold til det andet menneske kommer logisk først bagefter som en følge eller som et spejl af mit forhold til Gud¹⁷.

Luther opfatter i sit skema forholdet mellem mennesket og Gud som et forhold mellem det mandlige og det kvindelige. For Gud er vi alle femininum, og Gud er den mandlige modpart. Kvinden giver sig hen og ærer og elsker derved det mandlige. Han giver hende al lykke og glæde og kraft. I kærlighedsmødet sker der et vidunderligt bytte og en udveksling – en ”commercium”, som Luther siger. Kærlighedens natur er netop denne ”interchange” (udveksling) eller byttehandel. Men hvis bruden giver sig hen i frygt eller for at opnå en løn eller fordel – så sker der intet møde i kærlighed og ingen sand udveksling mellem de to parter. Hun skal give sig frivilligt hen – spontant og fuld af følelse og med al hendes – feminine – kærlighed, længsel, higen og vilje.

Raunio hævder, at begrebet ”tro” på den måde ofte er blevet misforstået hos Luther. For Luther er troen eet med kærligheden. Den dialektiske teologi fx Kroeger (se kritikken bl a Raunio 178) har fremført, at troen for Luther gælder Gud, men at kærligheden gælder vores forhold til næsten. Ifølge Kroeger sker der ikke nogen transformation af det kristne menneske. Kroeger afviser, at Luther taler om en real væren af Gud i mennesket. Men denne tolkning af Luther er forkert ifølge Raunio (Raunio 178). For Luther er kærligheden og troen eet. Vi skal elske Gud - og det er faktisk ifølge Luther hele lovens indhold og mening. Og Gud er den, som vi først og fremmest skal elske ifølge Luther. Hele loven bliver opfyldt i mit hjerte gennem troen og kærligheden (Raunio 267). Kristus er ifølge Luther kommet ind i mig, og han er nu en konge i sit kongerige. Troen er den tilstand i mennesket, hvor Kristus er konge, motor, aktør og magthaver. (Raunio 177). Guds lov er, at vi skal være og blive fuldkomne, som Kristus er fuldkommen. Hvis vi ikke er fuldkomne som Kristus, er vi ikke ifølge Luther elskelige eller værd at elske. (Raunio 196).

Loven lyder ifølge Luther ikke primært eller ensidigt på, at vi skal elske vores næste. Loven lyder ifølge Luther således. Du skal elske Gud over alt andet¹⁸. Du skal elske Kristus. Eller: Du skal ”have” Kristus, som Luther siger (Raunio 160). Loven lyder og byder, at vi skal have eller eje Gud, at vi skal komme til at eje Guds væren, væsen, godhed, kærlighed og egenskaber. Luther taler vedholdende om ”habeo” og om at ”have” Gud. (Raunio 160). Vi skal eje Kristus, eller vi skal have og eje Helligånden. (Raunio 160).

Lex precipit charitatem et Ihesum Christum habendum. (cit Raunio 160).

I Luther-forskningen er mange af disse citater hos Luther blevet fortolket på den måde, at Luther ikke – eller endnu ikke - er sandt reformatorisk, eller at Luther modsiger sig selv¹⁹. Men ifølge Raunio har forskningen taget fejl. Når Luther siger, at loven lyder, at vi skal blive Gud og blive Kristus, så er det noget som Luther mener og siger bevidst ifølge Raunio. Det er ikke udtryk for, at Luther stadig ikke har nået sin sande såkaldt reformatoriske opfattelse. (se Raunio 160 med kritik af Luther-forskningen). Luther forskningen har nedskrevet eller reduceret Luthers teologi til kun at handle om troen og næstekærligheden. Det er helt forkert ifølge Raunio. (Raunio 160 kritiserer bl a Leif Grane og Matthias Kroeger). Luthers princip om sola fide er blevet misforstået. Sola fide betyder ifølge Luther ikke at vi kan ”nøjes” med at ”tro”. Sola fide betyder, at

¹⁶ Kødet er de onde kræfter – Satan - inden i og uden for mennesket som tager magten over mennesket og driver det bort fra Gud: ”Et quia spiritus et caro unus homo est, sine dubio culpa hominis est, quod caro tam mala est et male agit”. (cit Dieter 314).

¹⁷ Det betyder naturligvis ikke ifølge Raunio at Luther ikke taler om eller lægger stor vægt på kærligheden til næsten.

¹⁸ Sml. Manns 515ff: Luther og Bernhard har den samme tanke om kærligheden: Kærligheden drejer sig om Gud. Vi skal elske Gud over alt andet.

¹⁹ En del af den ”finske” Luther tolkning bygger fx på Luthers tidlige prædikener fx fra december 1514 og argumentet har været at Luther her endnu ikke er blevet sandt reformatorisk. Et andet problem er at forskningen har henvist til tidlige prædikener hvor der måske er tvivl om, hvorvidt Luther rent faktisk er forfatter til teksterne.

Kristus lever inden i mig, og at jeg får en ny væren og ontologisk status. Sola fide betyder, at jeg gør de gode gerninger, fordi Gud og hans kærlighed virker inden i mig. Sola fide betyder, at mennesket har fået en ny ånd. Uden en sådan ny ånd – som også er en ny ontologisk virkelighed - er mennesket i sandhed ifølge Luther fortabt. (Raunio 196).

Også den katolske Peter Manns fremhæver, at Luthers begreb om troen inkluderer meget mere end troen i snæver forstand. Troen er hos Luther eet med håbet og med kærligheden og derfor også eet med kærlighedens gerninger og praksis. Træet kendes jo netop i følge Luther på frugterne. (fx Manns 14, 16). Peter Manns siger, at for Luther bliver troen inkarneret i kærligheden. (Manns 414). Troen er efter Luthers opfattelse ikke reel eller nærværende eller mægtig, med mindre den bliver inkarneret på samme måde som Gud lod sig inkarnere i mennesket. Troen er for Luther ingen ting, hvis den ikke bliver inkarneret i kærligheden, og det betyder også i praksis og gerninger. (Manns 414).

v15 Da de havde spist, siger Jesus til Simon Peter: »Simon, Johannes' søn, elsker du mig mere end de andre?« Han svarede: »Ja, Herre, du ved, at jeg har dig kær.« Jesus sagde til ham: »Vogt mine lam!« **v16** Igen, for anden gang, sagde han til ham: »Simon, Johannes' søn, elsker du mig?« Han svarede: »Ja, Herre, du ved, at jeg har dig kær.« Jesus sagde til ham: »Vær hyrde for mine får!« **v17** Jesus sagde til ham for tredje gang: »Simon, Johannes' søn, har du mig kær?« Peter blev bedrøvet, fordi han tredje gang spurgte ham: »Har du mig kær?« og han svarede ham: »Herre, du ved alt; du ved, at jeg har dig kær.« Jesus sagde til ham: »Vogt mine får! **v18** Sandelig, sandelig siger jeg dig: Da du var ung, bandt du selv op om dig og gik, hvorhen du ville; men når du bliver gammel, skal du strække dine arme ud, og en anden skal binde op om dig og føre dig hen, hvor du ikke vil.« **v19** Med de ord betegnede han den død, Peter skulle herliggøre Gud med. Og da han havde sagt det, sagde han til ham: »Følg mig!« (Joh. 21,15).

Peter Manns tager udgangspunkt i det netop anførte citat i sin analyse af Luthers kærlighedsteologi. Luther henviser selv til skriftstedet, og Manns mener, at spørgsmålet i Johannes-evangeliet 21, 15 er det centrale spørgsmål for Luther: Simon, Johannes' søn, elsker du mig mere end de andre? Det er dette spørgsmål, som er kernen i hele Luthers teologi. Luther føler netop, at dette spørgsmål er rettet til ham personligt. (Manns 413). Centrum i Luthers teologi er ifølge Manns dette indre spirituelle liv.

Kærligheden til næsten og til Gud hænger ifølge Raunio nøje sammen for Luther. Hvis vi ikke først elsker Gud over alle ting, kan vi bestemt ikke elske noget menneske. (Peter Manns fortolker Luther på samme måde: kærligheden til medmennesket kommer ifølge Luther som noget afledt af vores kærlighed til Gud – jvf Manns 479). Kristendommen handler ifølge Luther grundlæggende og først og fremmest om relationen mellem mennesket og Gud. (Raunio 154). Vi skal stræbe efter at elske Gud højere og højere og renere og renere. Der er ifølge Luther mange forskellige grader af intensitet og følelse og renhed i vores kærlighed til Gud. Hver dag skal vi søge at elske Gud på en endnu mere ren, intens og dyb måde. (Raunio 194). Vores gradvise helbredelse viser sig i en voksende intensitet og renhed i vores kærlighed til Gud. Vi stræber efter at blive som Kristus. Kristus – sønnen - har den fuldkomne kærlighed til faderen – den kærlighed som vi skal stræbe efter. Kristus er fuldendt lykkelig, fordi han elsker faderen på en fuldkommen måde. Når vi elsker Gud på en fuldkommen måde, skal vi blive fuldendt lykkelige. (Raunio 195). Luthers tanker om at nå dette fuldendte stadium svarer til Augustins tanke om Telos, hvilepunktet, ”certitudo” og kærligheden. (Raunio 193).

Antti Raunio fremhæver, at ifølge Luther så kræver loven kærlighed. Loven kræver ikke først og fremmest tro eller gerninger, men kærlighed – nemlig kærligheden til Gud. Gerningerne kommer af sig selv som en naturlig frugt. Gerningerne kommer af kærligheden. (Raunio 298).

Loven lyder at vi skal elske Gud og helt spontant og i en fuldendt glæde. Luthers kristendom er ifølge Manns hjertets kristendom²⁰. Luther siger om kærligheden, at vi skal være lykkelige i vores kærlighed til Gud. (Manns 412)²¹. Det er ikke troen men kærligheden, som er Luthers primære teologiske fokus. (Manns 411f).

²⁰ De udtryk som Raunio og Manns bruger - så som ”hjertets kristendom” - bringer unægtelig Luther og vores egen hjemlige Grundtvig meget tæt på hinanden i deres kærlighedstanke. Hverken Manns eller Raunio nævner dog Grundtvig. Når Manns taler om sammenhængen mellem lykken og kærligheden, bliver lighederne mellem Luther og Grundtvig ifølge denne fortolkning også slående.

²¹ Sml. Raunio 147: Luthers kristendom er hjertets kristendom. Alt afhænger af følelsen og hjertet. Det ydre kommer af det indre. Når jeg får et nyt hjerte kommer alle gode ting af sig selv. Kærligheden lever i det genfødte menneskes hjerte

Luther erstatter ikke kærligheden med troen. Det er ifølge Manns en stor misforståelse, som ofte er begået i Luther-forskningen. (Manns 413). Luthers tænkning om kærligheden er ifølge Manns også en praksis-tankegang: Vores kærlighed til Kristus modnes i vores ægteskab med brudgommen Kristus. Dette mystiske ægteskab er en praksis²², inden for hvilken kærligheden fødes, agerer og modnes. (Manns 413).

Det, som vi gør over for andre mennesker, er hele tiden ifølge Luther noget, som vi gør over for Gud, med Gud eller mod Gud. Gud er hele tiden den egentlige genstand for mennesket, dets bevidsthed og dets følelser. Når jeg elsker det andet menneske, elsker jeg Gud på en indirekte måde ifølge Luther. Det er altid forholdet til Gud, som er det afgørende forhold. Loven er at vi skal elske, og den som vi skal elske er Gud. Det andet menneske er ifølge Luther et billede på Gud eller et tegn for Gud. (Raunio 331f).

I hvilket omfang er kærligheden bestemt af en gensidighed eller form for retfærdighed?

Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem. Sådan er loven og profeterne.

(Matt 7,12: "Den gyldne regel").

Antti Raunios grundlæggende tese er, at Luther forstår kærligheden – også kærligheden til Gud - efter skemaet i den såkaldt gyldne regel²³. Ifølge den gyldne regel er Gud mit alter Ego. Jeg skal elske Gud som om jeg var Gud eller som om Gud var mig selv eller min identitet. Den gyldne regel indebærer at jeg skal sætte mig i Guds sted. At elske Gud er at gøre det for Gud som er godt for ham og som tilkommer ham. Kærligheden er altså også for Luther en slags retfærdighed. Retfærdigheden er at give enhver sit – og vi skal elske Gud ved at vi giver ham det som er hans – det som tilkommer ham. Vi skal være retfærdige over for Gud – retfærdiggøre ham - og tildele ham goder på en retfærdig måde – være og handle retfærdigt. Det er ifølge Raunio tesen i Luthers anvendelse af den gyldne regel på kærligheden til Gud. Kærligheden er at give enhver sit – "suum cuique", som definitionen traditionelt har lydt på begrebet retfærdighed. (sml. Raunio 244)²⁴. Luther anvender altså den klassiske græske definition på retfærdigheden, som vi finder hos Platon og Aristoteles, og Luther anvender så denne definition på den gyldne regel og på den kristne kærlighedstanke. Raunio fremhæver, at hele denne tendens hos Luther er blevet konsekvent oversat i Luther-forskningen. (Raunio 244). Denne sammenhæng mellem det klassiske retfærdighedsbegreb (suum cuique) og kærlighedsbegrebet finder vi også hos kirkefædrene fx hos Laktants. (Raunio 244: den patristiske teologi som en nøgle til forståelsen af Luther).

Luther tolker loven om kærligheden efter den gyldne regel: Jeg skal gøre det for Gud som jeg vil at han skal gøre imod mig. Jeg skal give mig hen til Gud, fordi det er det som han vil – det er det som brudgommen vil. Brudgommen har kun eet begær og det er at bruden giver sig hen til ham. Vi skal elske Gud, fordi vi vil at han skal elske os. Derfor handler bruden på en vis måde ud fra sin egen gode interesse. Hun giver sig hen. Hun giver brudgommen det som han vil have. Hun gør det af ren kærlighed til brudgommen, men hun gør det også fordi hun naturligvis higer efter, at han skal elske hende tilbage.

Den gyldne regel eller kærlighedstanken hos Luther indebærer ifølge Raunio et element af solidaritet, naturlig gensidig kærlighed og fællesskab. På den måde nærmer Luthers kærlighedstanke sig måske på en vis måde tanken om Filia hos Aristoteles²⁵. Luther ligner kirkefædrene på visse områder: Der er ikke noget skarpt skel mellem det naturlige og det overnaturlige (Raunio 353). På denne måde kan Luther også betegne kærligheden som en klog handling – som et udtryk for en "prudencia"! (Raunio 182f og Raunio 186: Ifølge Luther gør vi det, som er godt for os selv, når vi handler og lever i kærligheden).

(Raunio 147f). Det genfødte menneske lever ifølge Luther i en tilstand af fylde, lykke, glæde og overskud (Raunio 149) og det har både viljen og evnen til kærligheden (Raunio 248). Kærligheden strømmer frit og spontant ud af hjertet. (Raunio 315f) og vi har fået et nyt hjerte (Raunio 318).

²² "Praksis" her forstået som i den aristoteliske filosofi.

²³ Raunio 353: Den gyldne regel kalder Luther for "den naturlige lov" (lex natura) eller "kærlighedens regel" eller "den kristne lære" eller "kristenlivets summa". Luther kender ikke ifølge Raunio selve begrebet "den gyldne regel".

²⁴ Definitionen suum cuique kendes bl. a. fra Aristoteles. Man kan sige at Luther løser det gamle filosofiske problem om forholdet mellem kærligheden og retfærdigheden ifølge Raunios tese om Luthers anvendelse af den gyldne regel. (Raunio 182f).

²⁵ Det er dog ikke Raunios udtrykkelige konklusion.

Skal vi elske os selv?

Hvis jeg virkelig elsker Gud over alt andet, så elsker jeg på en vis måde også mig selv ifølge Luther. Jeg elsker ikke kødet, svagheden eller synden i mig, men jeg elsker mig selv – mig selv som det gode og retfærdige menneske. I den forstand er kærligheden til Gud over alt andet også en kærlighed til mig selv, og det ligger også ifølge Raunio i Luthers brug af den gyldne regel som billede på kærlighedens natur og væsen.

Man kan ifølge Luther elske sig selv på en rigtig måde og på en forkert måde. Det syndige menneske – verdens børn - elsker sig selv på en sygelig, vanartet og forkert måde. På samme måde kan man elske Gud på en rigtig eller forkert måde. Det genfødte menneske, som er eet med Kristus, elsker Gud på den rigtige måde – ikke af frygt og ikke for at opnå en løn eller fordel, men af ren kærlighed.

De to relationer – relationen til mig selv og til Gud – er ifølge Luther nøje forbundne og på en måde eet. Hvis vi virkelig elsker os selv, så elsker vi også Gud og omvendt: Hvis vi ikke elsker Gud – den sande Gud – så elsker vi heller ikke os selv i al fald ikke dybest set.

I sin teologi om kærligheden afviser Luther den såkaldte "Ordo caritatis" lære. Ifølge denne lære kan mennesket ikke elske Gud eller det andet menneske med mindre det først elsker sig selv. Gud vil at vi skal elske os selv (ex Thomas, Biel). Ordo caritatis tanken findes meget tydeligt hos Thomas. (se Raunio 99ff). Thomas hævder, at fornuften fortæller os, at vi skal elske os selv, og at vi ved at betragte naturen kan se, at vi skal elske os selv. Fornuften har vi ifølge Thomas fået af Gud for at vi skal lære, at vi skal elske os selv. Ifølge Thomas er der dybest set kun én kærlighed, og vores kærlighed til os selv er også vores kærlighed til Gud. (Raunio 100). Ifølge Thomas er det så at sige vigtigere, at vi elsker os selv, end at vi elsker vores næste. Det ene er mere – logisk og ontologisk - primært end det andet. Vi elsker det andet menneske men ikke for dets egen skyld ifølge Thomas. Når vi elsker det andet menneske, elsker vi det for Guds skyld. (sml Raunio 103). Ordo tanken indebærer at vi elsker os selv, og det er også den nødvendige basis for enhver anden kærlighed. I denne ordo tanke ligger der en slags hegelsk²⁶ tankegang: Selvkærligheden bliver "ophævet" dvs "hævet op" i kærligheden til Gud. Kærligheden til Gud er formet af det stof, som er vores selvkærlighed. Denne "hegelske" tankegang findes fx hos Biel. Biel taler om at selvkærligheden transcenderer sig selv og bliver til sand kærlighed til Gud. (sml Dieter 110, Dieter 113). Vores kærlighed til Gud vokser naturligt ud af vores kærlighed til os selv – kærligheden til Gud er så at sige en modning eller en videre udvikling af selvkærligheden. Vi skal ifølge Luther elske os selv – blot på en sandere og dybere måde. Kristus hader ikke sig selv, men elsker netop sig selv på den rigtige måde. (Raunio 322). Det syndige menneskes selvkærlighed er bestemt ikke nogen sand eller virkelig selvkærlighed. (Raunio 203). Det centrale i den kristne kærlighedstanke er ifølge Luther den gyldne regel (Raunios tese), og denne regel forudsætter – logisk - at vi elsker os selv. Luther kan også sige, at i retfærdiggørelsesprocessen skal vi gøre gode gerninger imod os selv. (Raunio 327). I den forstand er Luther enig i, at vi skal elske os selv. Jeg kan ifølge Luther ikke elske noget andet menneske, uden at jeg først elsker Gud – og mig selv. Min kærlighed til næsten drejer sig ifølge Luther om mit forhold til Gud – og til mig selv. Næstekærligheden er ikke bare en fremme af andre menneskers goder eller "promotion of goods"²⁷. Næstekærligheden er dybest set kærligheden til Gud, som er en indre forvandling i mennesket. Næstekærligheden er egentligt noget inden i mig selv. (Raunio 273). Kun den første tavle i loven - om kærligheden til Gud - er vigtig eller afgørende ifølge Luther. (Raunio 276).

Hos Augustin finder vi også tanken om ordo caritatis. (Raunio 65). Kærligheden er en indre naturlig lov som findes indlagt i selve skabelsen – den er skabelsens orden eller ordo. Kærligheden er et skjult skema, en naturlig lov eller en tendens ifølge Augustin. Alle mennesker kender denne kærlighedens lov fra sig selv og fra deres indre stemme eller samvittighed – uanset om de hører til den ene eller anden religion. Augustins teologi om ordo caritatis er en slags skabelsesteologi. Kærlighedens lov er skrevet i alle menneskers hjerte, fordi de er skabt af Gud og bærer hans billede. Menneskene kender denne kærlighedens lov længe før nogen åbenbaring af Gud. (Raunio 65f, sml Grundtvigs tanke).

For Augustin er den gyldne regel lig med kærlighedens lov. Denne gyldne regel anvender Augustin lige som senere Luther også på vores forhold til Gud. Ifølge Augustin skal vi ikke gøre det imod Gud, som vi ikke vil have at han gør imod os. I de fleste tilfælde formulerer Augustin ifølge Raunio den gyldne regel i dens negative form: - Gør ikke mod andre, hvad du ikke vil, at de skal gøre mod dig.

²⁶ Sammenligningen med Hegel er ikke Raunios sammenligning.

²⁷ Begrebet "Promotion of goods" – en simpel fremme af medmenneskets goder eller interesser – er her overtaget fra den ny-aristoteliske filosofi: ex Christine Swanton.

Ea autem est regula dilectionis, ut quae sibi vult bona provenire, et illi velit; et quae accidere sibi mala non vult, et illi nolit; hanc voluntatem erga omnes homines servat. (Augustin citeret Raunio 66).

Ifølge Augustin er det Guds mening, at vi skal elske os selv. Vi skal elske Gud for hans skyld og elske os selv for Guds skyld. Det er ordo caritatis tanken ifølge Augustin. (Raunio 66).

Omnis homo in quantum homo est, diligendus est propter deum, deus vero propter seipsum. (Augustin cit Raunio 66).

Jeg skal ifølge Augustin elske mig selv, fordi jeg er Guds billede eller skabt i Guds billede. Derfor skal jeg også elske den anden, fordi hun eller han er skabt i Guds billede. Ifølge Augustin er det altså i alle tilfælde Gud som vi elsker uanset om vi elsker Gud, det andet menneske eller os selv. (Raunio 67). Men uden en kærlighed til os selv kan vi ikke elske ifølge Augustin. Min kærlighed til hende kommer af min forudgående kærlighed til mig selv. (Raunio 68). Når jeg elsker hende, elsker jeg også Gud, for jeg elsker Gud som er inden i hende. Jeg skal også elske mig selv, fordi min ånd er Guds tempel. Gud bor inden i mig. (Raunio 69: Raunio mener vi finder en beslægtet tanke hos Luther).

Helmut Kuhn – som Theodor Dieter henviser til – har analyseret kærligheden hos Bernhard og Fenelon og andre. Ifølge Kuhn skelner Bernhard netop mellem to slags egenkærlighed: "Amour propre" er forskellig fra "amour de soi". Den første slags kærlighed er en egoistisk kærlighed, som ikke er forenelig med kærlighed til Gud eller til medmennesket. Men den sidste slags kærlighed – "amour de soi" – er en sand selvkærlighed som er forenelig med en kærlighed til medmennesket og til Gud. Bernhard siger, at det at elske summum bonum – Gud – er foreneligt med at elske bonum proprium – det, som er godt for mig. (se Dieter 113).

Luther afviser grundlæggende denne ordo tankegang som forkert og naiv og alt for optimistisk. Luther opfatter selvkærligheden som en "concupiscentia" – et begær – og han mener ikke, at den slags kærlighed kan føre til nogen sand kærlighed til Gud. (Luthers begreb om concupiscentia er en fortsættelse af tankegangen i det 12. århundrede ifølge Peter Manns. Også i denne teologi - theologia antiqua - den førskolastiske teologi²⁸ - opfattedes denne concupiscentia som en synd der varede ved også efter dåben, den såkaldte peccatum manens jvf Manns 474, også formuleringen simul justus et peccator genfinder vi i teologien fra det 12. århundrede ifølge Peter Manns – jf. Manns 476). En sådan concupiscentia ville ifølge Luther blot føre til at vi elsker Gud for vores egen skyld og for at gavne os selv. (Raunio 155f).

Skal vi elske os selv? Luther vil sige, at i kærligheden til Gud smelter vi sammen med Gud. Der er ikke længere nogen forskel og derfor er der ikke længere noget "mig selv", som jeg kan eller skal elske. At elske Gud er også at elske sig selv. Spørgsmålet om selvkærligheden giver ikke længere nogen mening for det genfødte menneske. Dette spørgsmål går ud fra en modsætning mellem mig og det andet. (sml Raunio 204f). Vi skal elske os selv med den nye rene kærlighed, som er det samme som at elske Gud. Når jeg elsker Gud er det Guds følelser – og væren - som virker i mig. Når jeg elsker Gud, er det på en måde Gud, som elsker sig selv. Gud elsker det gode, og Gud elsker sig selv. (Raunio 204). Enheden og unionen mellem Gud og mennesket er ifølge Raunio den helt afgørende faktor i Luthers teologi. Jeg skal hade det gamle syndens menneske og elske det nye genfødte menneske, som er mig selv. (Raunio 205). Skal vi elske eller hade os selv? Luther vil antageligt svare at et sådant spørgsmål ikke kan besvares abstrakt. Det afhænger af objektet – taler vi om det gamle menneske eller om det nye menneske? Hvilken mig selv taler vi om?

Hvornår er kærligheden mulig?

Filosofferne har ifølge Luther en alt for naiv opfattelse af mennesket (jf. Luthers Heidelberg-teser). De tror ifølge Luther, at det er nok, at mennesket med sin fornuft erkender det gode. De tager helt fejl, og de glemmer den menneskelige psykologi. Luther kan tale helt som Kierkegaard siden – 300 år senere - gjorde i Begrebet Angest. Filosoferne er naive. De glemmer, at vi mennesker er styret af vores psykologi, begær og natur. Synden sidder dybt i menneskets ontologi. (Raunio 157). Luther stiller så at sige et spørgsmål af psykologisk art: - Hvornår er kærligheden mulig? Hvilke forudsætninger skal opfyldes? Hvornår bliver kærligheden en naturlig spontan væren for mennesket? (Jf. De Libertate skriftet 1520). På dette punkt kritiserer Luther filosoferne. Ifølge Luther skal der ske en fuldstændig forvandling af mennesket – Gud skal tage bolig inden i vores sjæl og legeme – førend kærligheden kan blive dels mulig og dels naturlig for

²⁸ Raunio 142f og Manns 469 om theologia antiqua.

mennesket. (Raunio 158). Gud er for Luther kærlighed eller Caritas (Raunio 144, som hos Petrus Lombardus). Vores fornuft eller forstand er ikke stærk nok. Vi kan ikke blive frelst ad den naturlige vej. Måske kan vi se, at vi skal elske Gud, men stadig væk er synden alt for stærk i vore lemmer og liv. (Raunio 158). Vi har ifølge Luther to viljer nemlig en egentlig stærk ”kødlig” vilje, som ikke vil elske Gud og en sekundær vilje – en vilje af anden grad. (Raunio 158). Vores vilje af anden grad vil elske Gud, men den har ikke i sig selv magten eller evnen til at gøre det. På mange måder tænker Luther ifølge Raunio som tidens skolastik, men hans generelle menneskeopfattelse er meget mere pessimistisk. Som Kant siden hen tror Luther ifølge Raunio på den praktiske fornuft og menneskets evne til at erkende noget, som kan ligne det kategoriske imperativ, men vi er svage i kødet ifølge Luther, og vores fornuft kommer til kort. Fornuften er ikke stærk nok til at styre mennesket. (Raunio 159). Fra fødslen og fra naturen vil vi egentlig det gode og det rigtige, men vi mangler kraften, evnen og magten. (Raunio 159).

Det karakteristiske ved det gode menneske er den gode vilje. (Raunio 152). Luthers problem er hele tiden det ydre eller indre pres eller ufriheden. Den gode vilje gør tingene, fordi den vil af egen spontanitet og godhed. Hvis mennesket bestemmes af et indre eller ydre pres - er det slut med den gode vilje. Den gode vilje er netop ifølge Luther god på grund af dens frihed, umiddelbarhed og uafhængighed. Bruden viser den gode vilje, når hun giver sig hen. Hun gør det uanset konsekvenserne og af hendes egen lyst. Når hun giver sig hen, er hun glad og lykkelig. Hun skal ikke overvinde nogen indre modstand (Raunio 152). Hvis vi gør kærlighedens gerninger over for vores næste ved, at vi overvinder en indre modstand og så at sige tvinger os selv – så er der ingen kærlighed i gerningen ifølge Luthers kærlighedstanke. Kærlighed er ikke identisk med bestemte ydre gerninger, som måske kan gavne min næste. Kærligheden kan kun eksistere i fuldkommen guddommelig frihed. Kærligheden hører til det guddommelige ifølge Luther – lige som friheden, styrken og godheden. Kun hvis jeg er verdens herre og helt fri og lykkelig, kan jeg gøre kærlighedens gerninger og elske Gud – og det andet menneske. Det, som kærligheden og Gud kræver, er netop en ny ånd eller en ny følelse – ikke visse nye ydre påtvungne gerninger. Gud kræver et nyt menneske med en ny ånd. Kærligheden forudsætter en sådan fødsel eller genfødsel. (Raunio 152). Det ydre er for Luther kun skin og illusion. Kristendommen handler dybest set kun om følelserne eller det indre. (Raunio 153). Ifølge Luther har kirken eller teologerne slet ikke forstået, hvad det er som Gud og kærligheden kræver. (Raunio 153f). Gud kræver at vi skal være perfekte og fuldkomne lige som Gud er fuldkommen. Gud elsker kun det fuldkomne. Faderen elsker sønnen. (Raunio 155, sml. Dieter 138: tankegangen hos Thomas: faderen elsker kun sønnen).

Vi – det genfødte menneske - er herrer og mestre både i himlen og på jorden ifølge Luther. Der er ikke mere noget som vi mangler. Det genfødte menneske handler ud af en indre og åndelig overskudstilstand. (Raunio 327).

Det genfødte menneske har den samme status og de samme egenskaber som Kristus. Vi er nu blevet stærke, mægtige, uafhængige, frie, gode, kærlige, guddommelige, vise og kloge ifølge Luthers teologi om det genfødte menneske. (Raunio 329). Vi har fået Guds ”forma” og former – visdommen, kraften, kærligheden, lykken og godheden. (Raunio 330 og 183, Raunio 179: Kærligheden er for Luther mulig, fordi vi har fået Guds Forma og Virtus). Gud er ifølge Luther både kærlighedens subjekt – udøver – og kærlighedens objekt: „Der gerechte ... Leben (...) ist nur dem Menschen möglich, der durch den Glauben mit Christus vereinigt ist. Luther sagt darum, dass niemand das Gesetz Gottes erfüllen kann, es sei denn, er habe Christus“. (Raunio 246f, sml. Raunio 185). Kærligheden er ifølge Luther mulig, fordi Gud lever inden i det genfødte menneske – fordi mennesket er blevet ”gottförmig” (Raunio 362: Luther siger, at det genfødte menneske har fået en ny Forma, selv om det stadig har den samme Materia eller Substantia – dvs. det er stadig et menneske). For Luther er Gud selv motoren og ophavet til vore kærlige følelser. (Raunio 143).

Over for synderne skal det genfødte menneske være som Kristus (imitatio Christi i vores adfærd over for synderne og de fortabte). Vi skal ikke vige bort fra eller hade synderne. Vi skal forbarme os over synderne og hjælpe dem til tro, omvendelse og frelse. Kristus er for Luther et forbillede og et mønster. Kristus var guddommelig, men han tog det ikke som et rov (jvf Paulus) – og vi skal heller ikke tage det for et rov, at vi er guddommelige. Det genfødte menneske skal glemme sin status og guddommelighed og stille sig på lige fod med alle synderne. (Raunio 329f). Over for synderne i verden skal vi glemme vores guddommelige natur og væsen. Vores opgave er at frelse og redde synderne, som endnu ikke har fået Guds forma. Vi må ikke misbruge vores guddommelige natur eller egenskaber. Vi skal frelse og retfærdiggøre vores næste og belære og undervise synderne – det er essensen af Luthers tale om næstekærligheden. (Raunio 330f).

Nåden er for Luther ikke bare en ny relation til Gud²⁹ eller en slags benådning. Nåden eller gratia er for Luther et stof, som indgydes i mennesket og som kan erfares og føles og som forandrer mennesket og dets væren eller ontologi. (Raunio 318). Ved nåden bliver vi kærlige og retfærdige. Vi ikke blot regnes som retfærdige, men vi bliver det. Troen er denne gave, og i troen modtager jeg ikke blot en tilgivelse men en ny natur. Jeg modtager Gud selv, fordi Gud og hans gave ikke kan adskilles ifølge Luther. Giveren kan ikke ifølge Luthers gentagne princip adskilles fra gaven. (Raunio 319). Troen er et nyt liv, en ny væren. At være troende er at være retfærdig og at være som Gud og at være Gud. (Raunio 319). Gud eller faderen elsker sønnen. Gud elsker kun sønnen, og Gud elsker ikke i den forstand synderne. Gud elsker os, hvis vi bliver hans sønner. (Raunio 320). Nåden betyder en ny væren, hvor vi bliver Guds sønner. Mennesket erhverver sig en ny ontologi, et nyt liv, som vi kan erfare og føle. Vi – det genfødte menneske - har en god samvittighed som Luther siger – dvs. vi ved, at vi er Guds sønner, og at vi er de retfærdige. (Raunio 320)³⁰. Vi har vores natur fra vores fader, som Luther siger. (Raunio 320). Denne reale voksende retfærdighed og godhed i mennesket er ikke kun eensidig, men den er også ifølge Raunios Luther-tolkning kooperativ mellem Gud og mennesket. (Raunio 322f). Kun Kristus har en elskende og nådig fader, og kun Kristus kan have en kærlig fader. Forholdet mellem faderen og sønnen er ifølge Raunio helt bestemmende for Luthers teologi. Det genfødte menneske er derfor eet med Kristus, som er sønnen og den eneste søn som findes og kan findes. (Raunio 323). Helligånden inden i det genfødte menneske får os til at elske som Kristus – ud af et overskud (som træet og frugterne) og ud af en fri vilje og spontant, uden forbehold og uden grænser. (Raunio 324).

Kristus kommer ind i bruden. Lige som Gud inkarnerede i Jesus, så bliver Gud inkarneret i os, når vi i kærlighed giver os hen til Gud. (Raunio 315). Troen er den menneskelige tilstand, hvor vi er Guds sønner, og hvor vi har bevidsthed om, at vi er Guds sønner.

- v4** Når jeg ser din himmel, dine fingres værk,
månen og stjernerne, som du satte der,
v5 hvad er da et menneske, at du husker på det,
et menneskebarn, at du tager dig af det?
v6 Du har gjort det kun lidt ringere end Gud,
med herlighed og ære har du kronet det.
v7 Du har gjort det til hersker over dine hænders værk,
alt har du lagt under dets fødder,
v8 får og okser i mængde,
selv de vilde dyr,
v9 himlens fugle og havets fisk,
dem som færdes ad havenes stier.

(Salme 8,4).

Troen er for Luther en væren. I troen føler vi den energi, som kommer af, at vi er Guds sønner. Vi er i troen blevet guder, som Luther kan sige. Vi får en ny identitet og et nyt navn – vi får ifølge Luther Guds navn – navnet Gud bliver en betegnelse for det genfødte menneske siger Luther. Luther henviser blandt andet direkte til Salme 8,4 (Raunio 315f). Kærligheden gør os guddommelige, og når vi parteciperer i kærligheden, så er vi ifølge Luther guddommelige. Det genfødte menneske parteciperer netop i den guddommelige kærlighed. (Raunio 316). Raunio kritiserer Anders Nygren og den tyske Luther-forsker Gerhard Ebeling for en alt for indskrænket fortolkning af Luthers lære om troen og kærligheden (fx Raunio 316, 177f). De fornægter helt Luthers tese, at der sker en virkelig ontologisk forandring af mennesket. De fornægter også, at Luther ser kærligheden som en sammensmeltning med det guddommelige. For Nygren og Ebeling taler Luther kun om en ny relation mellem mennesket og Gud, men ikke om nogen virkelig forandring af menneskets status, situation, vilkår eller væren. (se Raunio 316). Kristus er Guds gave til mennesket. Gud har givet os Kristus for at vi skal eje og være Kristus. (Raunio 139f). For Luther er gaven altid netop lig med giveren.

Troen er for Luther noget, som rummer og giver meritum, fordi troen er den tilstand, hvor Gud er inden i mennesket. Troen er for Luther ikke nogen "fides informis" - med begrebet fra Thomas – altså en såkaldt tro

²⁹ Raunio kritiserer her og mange andre steder den dialektiske teologis Luther-opfattelse. Sml. Fx Grane eller Ebeling. – Sml. Dieter 360: "Relatio" er hos Luther altid forbundet med "Esse" – Luther taler ikke bare om en ny relation men om en ny væren, en ny ontologisk tilstand efter menneskets genfødsel.

³⁰ Ifølge Peter Manns har Bernhard og Luther tilsvarende tanker om begreberne meritum, nåde og tro. (se Manns 513f).

som har karakter af en anskuelse eller mening. Troen er for Luther den menneskelige væren og tilstand, hvor vi ikke er syndere, og hvor vi ikke længere lever som afmægtige ofre i syndens rige. Gud elsker troen, fordi troen egentligt er ham selv og hans egen væren. (Raunio 141). Det genfødte menneske er i den forstand Gud. Det vil det gode og kærligheden, og det har kraften, viljen og evnen til at elske og gøre det gode. (Raunio 141f). Luther siger således, at den nye gode vilje "er" Kristus. Ordet Kristus betegner den nye genfødte vilje i mennesket. (Raunio 142). Vi kan hvad vi vil, og vi er ikke længere arme syndere. Vi kan elske. Luther definerer menneskets nye frihed ved to forhold: dels at vi har viljen til at elske og dels ved at vi har evnen til at elske uden noget forbehold og uden nogen frygt. (Raunio 142). Luthers opfattelse af kærligheden ligger tæt på opfattelsen hos Petrus Lombardus fra 12. århundrede: Gud er kærlighed, og nåden betyder, at vi får kærligheden dvs. Gud kommer ind i mennesket som en direkte kraft og aktør. Kærligheden virker direkte inden i os og ikke formidlet gennem en såkaldt Habitus i mennesket. Det er både for Lombardus og Luther Gud selv, som agerer inden i mennesket – modsat den skolastiske tanke om menneskets Habitus som et medium for Guds kærlighed. Helligånden er kommet ind i sjælen som en selvstændig aktør og som en slags gæst der virker inden i sjælen (med Luthers billede: som Jahve i templet). (Raunio 142). Helligånden er for Luther den fremmede ild, som er kommet ind i sjælen og som får kærligheden til at virke og blusse op. Kærligheden er for Luther grundlæggende en ild og en brand. (Raunio 142). Både for Lombardus og for Luther findes der ikke noget formidlende mellemlid. Helligånden virker direkte og ved egen kraft. Der findes ikke ifølge Luther eller ifølge Lombardus nogen adskilt "caritas creata", som Gud har skabt i menneskets sjæl som en karakter eller egenskab. Luther afviser skolastikkens adskillelse mellem en caritas creata (den menneskelige kærlighed i kraft af nåden) og en caritas increata (Guds kærlighed). Guds sæd er kommet ind i mig og virker direkte og skaber alle dyder i mennesket. Mennesket opfatter Luther som en slags vært for en fremmed aktør. Nåden bliver netop indgydt som et stof eller en agent, der går ind i legemet og sjælen. (Raunio 143). Resultatet af denne indgydelse af sæden i mennesket er menneskets nye liv i nådens stand – i status gratiae. Viljen følger altid nåden, som Luther siger. Dvs. at viljen – menneskets gode vilje – altid først følger efter indgydelsen af nåden og for det andet at viljen altid følger dvs. adlyder nåden. (Raunio 143). Luther interesserer sig ifølge Raunio ikke for viljen eller den frie vilje som et filosofisk problem. Luther interesserer sig for det faktiske. For Luther er viljen primært det samme som følelsen. Det, som vi føler, bevirker det, som vi vil og gør. Først føler vi, og så opstår vores vilje. Derfor er viljen altid bestemt af noget andet og aldrig abstrakt eller filosofisk fri (som en såkaldt liberum arbitrium som fx hos Biel). Intet menneske kan vælge frit eller abstrakt, for vi vælger det, som vi vil - altså det som vi begærer. Luther tænker ikke teoretisk eller filosofisk men psykologisk og praktisk. Helligånden er en ny følelse i mennesket, og Helligånden bliver derfor årsag til en ny vilje eller en ny retning for vores vilje – viljen til kærligheden. I en vis fundamental forstand er viljen for Luther altid trælunden - forskellen er blot, om den er bundet af Gud eller af Satan og kødet. (Raunio 144). Helligånden er en indre impuls til kærligheden. Helligånden er dog ikke nogen indre tvang ifølge Luther, men netop en indre impuls eller tilskyndelse. Mennesket vælger ifølge Luther selv om det vil samarbejde med denne indre impuls, som er impulsen til at elske. (Raunio 145).

Den naturlige kærlighed er indfældet i selve skabelsen.

Mennesket - også det syndige menneske – har ifølge Luther kærligheden i sig. Vi er skabt i Guds billede. (Raunio 353). Vi har fornuften og visdommen og følelserne i os - men vi bruger dem helt forkert. Vores kærlighed er god nok i grunden, men den er faret helt vild her i livet. I stedet for at elske den virkelige Gud, elsker vi afguder, som vi selv har opfundet. De guder, som menneskene elsker, er projektioner ifølge Luther. Mennesket elsker ifølge Luther egentlig Gud, men har erstattet den virkelige Gud med falske afguder. Menneskene har ikke egentlig handlet i ondskab, men snarere i uvidenhed og dårskab. (Raunio 163). Alle mennesker kan se Gud og Guds eksistens i naturen og i historien – i de ting som findes og sker i livet. Men det syndige menneske fortolker dette sande syn – denne sande erkendelse af Gud – på en forkert måde og opfinder sine egne projektive guder. (Raunio 163).

Kærligheden findes virkelig i denne verden, fordi verden er Guds skabelse. Kærligheden er Guds aftryk i skabelsen³¹. Også blandt dyrene kan vi se, hvordan kærligheden findes – den kærlighed som dybest set er

---

³¹ Sml. Raunio 361: Raunio kritiserer forskningen for at have fremstillet Luthers tanke således at der ikke findes nogen som helst kontinuitet eller sammenhæng mellem den naturlige kærlighed og den kristelige eller guddommelige. Denne opfattelse er ifølge Raunio helt fortegnet og anakronistisk. Det 20. århundredes forskning har ud fra filosofiske præmisser hævdet at det naturlige er lig med egoismen og selvskheden og dette synspunkt er på en misvisende måde blevet tillagt Luther.

Guds kærlighed. Dyrene elsker og hjælper hinanden i en gensidig kærlighed og solidaritet, siger Luther. Dyrene handler ifølge Luther af medlidenhed med hinanden. Over alt ser vi beviser på Guds væren, kærlighed og virke. Det gælder alle mennesker - kristne som ikke kristne. (Raunio 164). Vi skal elske og hjælpe hinanden, for det gør dyrene også, som Luther siger. Luthers tanke om kærligheden minder her ifølge Raunio om kærlighedstanken hos Frans af Assisi. (Raunio 207). Det kristelige eller det genfødte liv bliver hos Luther en genoprettelse af det naturlige liv. Gud griber ind og genopretter naturens orden – den naturens orden, som netop hersker som en slags naturlov uden for den menneskelige sfære ifølge Luthers tankegang. Derimod kan man ikke prædike evangeliet for dyrene ifølge Luther. De har ingen bevidsthed, samvittighed eller selvindsigt. (Raunio 300). Det er heller ikke ifølge Luther nødvendigt at prædike loven eller evangeliet for dyrene. Dyrene glæder sig over det naturlige liv. De lever i kærlighed. Dyrene lever efter og realiserer princippet om Agape ifølge Luther. (Raunio 227). Den såkaldt gyldne regel hersker som en naturlig lov blandt dyrene. Dyrene lever i taknemmelighed over for Gud: - ”Sie halten Gott für den Geber alles Guten. Der Vogel singt und freut sich, ohne zu beklagen, dass er nicht reden kann (...) Der Hund springt fröhlich und ist zufrieden, obwohl er nicht vernünftig ist (...) Die Tiere dienen Gott mit Liebe und Lob”. (Raunio 223, Raunios parafrase af Luthers tekst). Luther ser dyrene, naturen og det naturlige liv som et modbillede på den menneskelige ”Superbia” (overmod, illusion, oprør), dumhed og synd. Hos Luther bliver det naturlige og det guddommelige til beslægtede fænomener i en slags skabelsesteologi. (Raunio 227).

Kærlighedens lov findes ifølge Luther nedlagt i selve skabelsen. Den bibelske lov – fx Moseloven i Det gamle Testamente – er ifølge Luther et spejl af eller et udtryk for den dybere liggende naturlige og guddommelige lov om kærligheden, som ligger i selve skabelsen. Luther siger at den bogstavelige lov – som Moseloven og kærlighedsbudet – er ”signum” som peger på selve sagen eller tingen – ”res” eller ”signatum”, den naturlige kærlighed. (Raunio 227). Loven er ”Buchstabe” og den naturlige kærlighed i skabelsen er ifølge Luther ”Geist”. (Raunio 227).

Fornuften viser os Guds virke og kærlighed, og alle mennesker har fået fornuften som en gave af Gud. Hele denne tankegang spiller ifølge Raunio en vigtig rolle i Luthers fortolkning af Romerbrevet. (Raunio 164)³².

Med vores fornuft søger vi det sande, det gode og det skønne. Luther tænker faktisk visse steder som Platon. (Raunio 157). Vores fornuft kan føre os helt på vildspor, men selve denne fornuftens søgen er helt grundlæggende god nok ifølge Luther. Problemet er at vi oftest bliver helt afmægtige i denne søgen, fordi vi bliver ofre for kødet, illusionen og synden. (Raunio 157). Det, som det syndige menneske søger – det gode og sande – er også det, som Gud vil, at mennesket skal søge. Men på grund af synden og ”kødet” er fornuften formørket og kommer til at søge på en forkert måde. I denne forstand er helliggørelsen og retfærdiggørelsen netop en helbredelsesproces af en fornuft, som er blevet syg, vanartet og svag.

Lige som en misbruger søger vi – det kristne menneske - det rigtige og gode bare på en helt forkert måde. Misbrugeren søger frelsen og befrielsen – med en analogi, som Luther ikke direkte bruger³³ – og misbrugers søgen, kærlighed og vilje er for så vidt god nok, men alligevel rammer han slet ikke målet. Hans vilje er blevet helt ”verkehrt”, som Raunio siger om Luthers tale om menneskets vilje. (Raunio 157). Menneskets kærlighed og vilje er gået i en gal retning. Den er blevet forurennet, formørket eller forvirret. Men dybest set vil synderen det gode, som Luther siger. (Raunio 157). Også Dieter peger på at menneskets naturlige kærlighed hos Luther netop er naturlig og fundamentalt god. Vores naturlige kærlighed er ikke ifølge Luther syndig i sig selv. Ifølge Dieter er der ikke så stor afstand mellem Luther og Aristoteles på det strukturelle plan: Også ifølge Luther stræber mennesket efter det gode og det sande – med sin medfødte naturlige jordiske kærlighed (sml. Aristoteles’ begreb om Filia). Den gamle og den nye kærlighed er på en måde for Luther den samme kærlighed. (sml Dieter 127).

Luther har en opfattelse af det naturlige og af den naturlige lov, som vi også finder i oldkirken. I hele naturen ligger der en naturlig lov eller lovmæssighed (lex natura). Denne lov kender mennesket i sit indre. Denne naturlige lov fortæller os, at vi skal elske. Kærligheden ligger som en disposition eller tendens i hele skabelsen ifølge Luther. (Raunio 146f). Den kristne moral eller lov er også naturens egen lov. Der er en direkte sammenhæng mellem det naturlige og det kristelige. Det, som Gud vil, at vi skal gøre, er også det, som ligger i vores natur - i al fald dybest set. Fordringen om kærligheden er et naturligt krav. Ifølge Mannermaa har Luther en trinitarisk ontologi (omtrent som vi siden finder hos Grundtvig). Hele skabelsen

³² Ifølge Raunio er det altså helt misvisende at fremstille Luther som en teolog der fuldstændigt fornægter den menneskelige fornuft.

³³ Luther taler ikke om misbrug som fx stofmisbrug – men tanken om det syndige menneske som en misbruger af skabelsen i en almen forstand går ofte igen i Luthers tekster fx i hans 2. forelæsning over salmerne.

bærer et præg af treenigheden. I naturen eller i skabelsen findes et aftryk af den treenige Gud. Vi kan se dette aftryk i skabelsen. (sml Dieter 346 som referer Mannermaa). Mennesket er i sin natur trinitarisk. (Dieter 372).

Er det skarpe skel mellem Eros og Agape upassende på Luther?

Kærligheden er meget mere end blot at forbedre vilkårene for ens næste ("promotion of goods"). Kærligheden er ifølge Luther at give sig selv, sin egen person, sin opmærksomhed og sin følelse³⁴. Vi skal ikke give Gud visse goder, som han mangler. Vi skal give ham os selv – helt og fuldt. På samme måde skal kvinden ikke give brudgommen visse goder, som han mangler. Hun skal give sig selv med hud og hår til brudgommen, for det er det, som han længes efter og begærer. Det er den indre følelse eller ånd, som er afgørende. (sml Raunio 244f). Gud kræver ikke bestemte gerninger eller ord. Gud kræver mennesket og det hele mennesket – selvhengivelsen og selvofferet. (Dieter 144). Bruden siger til brudgommen, Kristus: -Tua Ego! Jeg er din med hud og hår. Gør med mig, hvad du vil! Jeg er din ejendom. Luther ser kærlighedens væsen i denne given-slip og i denne hengivelse. Hvis bruden eller det kristne menneske ikke giver sig hen på denne grænseløse, uforbeholdne måde – så søger hun blot sit eget: "Quaerere quae sua sunt", som Luthers formel lyder. (Dieter 144). Det menneske, som ikke kan give slip på denne måde og elske Gud, er for Luther "homo incurvatus in seipsum" – det er lukket inde i sin egen stræben efter lykken, tilfredsstillelsen og fuldendelsen og på den måde kan det ikke elske Kristus som en kvinde bør elske sin mand. (Dieter 146).

Kærligheden har ifølge Luther den magt og evne, at den forvandler det, som den rører ved og ser på. Når Gud ser på os og rører ved os - så vi røres og bliver rørt – bliver vi forvandlet. Brudgommen forvandler bruden, når han ser på hende og rører ved hende. (Raunio 180). Samtidigt er kærligheden for Luther en "vis unitiva" – den bevirker en forening³⁵. Når brudgommen rører ved bruden, bliver de to parter til eet legeme. Kærligheden elsker det, som den rører ved og smelter sammen med sit objekt. Når brudgommen rører ved bruden, gør han hende guddommelig og udødelig, fordi kærligheden har disse to egenskaber – den forvandler og den forener. Erfaringen af denne kærlighed er hvilepunktet og opfyldelsen af vores savn og længsel (Raunio 356).

På en vis måde ligner Luther både Platon og Aristoteles i opfattelsen af kærligheden. Kærligheden er for Luther den centrale drivkraft i mennesket. Det er kærligheden, som driver og definerer mennesket og som sætter det i bevægelse. Luther tager bestemt afstand fra Eros og Filia tanken hos de græske filosoffer, men selve vægtlægningen på kærligheden og opfattelsen af kærligheden som den centrale drivkraft i mennesket er den samme hos Luther som hos de græske filosoffer. Hos Luther er det ikke troen men kærligheden som er den centrale faktor. Det syndige menneskes kærlighed er i grunden god nok, men denne kærligheds objekt og måde er gået på vildveje. Mennesket er blevet forvirret og er faret vild i sin kærlighed. Men det er for Luther kærligheden, som driver mennesket (lige som Grundtvig siden kunne sige at det er lysten som driver værket). Det som Gud gør og vil er at helbrede og retlede denne kødelige kærlighed, så den kommer på rette spor siger Luther. Kærligheden definerer så at sige mennesket. Mennesket er for Luther det samme som dets kærlighed. Vi defineres ved den form for kærlighed, som lever inden i vores bevidsthed og legeme. (sml Raunio 167).

Løsningen på menneskets problemer er at give slip og give sig hen. Det kristne menneske skal give slip og give sig hen til Gud på samme måde som bruden giver sig hen til brudgommen. Når vi giver os hen til Gud og begynder at elske ham over alt andet, smelter vi sammen med Gud. Vi får Guds væren og bevidsthed, hans dyder og erkendelse, visdom og kraft. (Raunio 161). Vi skal lytte til vores dunkle "vilje af anden grad" (Raunios udtryk, jf. tidligere). Dybest nede længes mennesket efter at blive elsket som en elskelig skabning ifølge Luther. Alle mennesker kender af naturen Gud. Konstitutionen af den menneskelige natur betyder at vi

³⁴ Såvel Raunio som mange andre i den "finske" Luther-forskning sætter i høj grad Luther ind i en slags "pietistisk" sammenhæng. Det sker også i den katolske forsker Wilkens artikel: Wilken, Robert L.: "Lutheran Pietism and Catholic Piety", 79-92, *The Catholicity of the Reformation*. Ed. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson. 1996. Raunio citerer fx Luther for sætningen, at Kristus smager sødt og godt i hjertet (Raunio 324, 310f). Luther siger at Kristus fylder hjertet med: Süsse, Freude, Liebe, Lust. (Raunio 349).

³⁵ Sml Raunios sammenfatning af Luthers opfattelse af den gyldne regel: „Die Goldene Regel zielt also (...) auf die Vereinigung des Herzens durch den Glauben mit Christus und mit Gott, weil nur dann das geschieht und geschehen kann, was die Goldene Regel als Forderung (...) vom Menschen verlangt“. (Raunio 249).

kender og længes efter Gud, længe inden han åbenbarer sig for os. Luthers tanke ligger ikke så langt fra Grundtvigs tanker om mennesket og mytologien. (Sml. Raunio 163).

Når vi elsker, ophæves skellet mellem jeget og det, som er uden for jeget. Når vi elsker, ophæves skellet mellem en såkaldt altruisme og en såkaldt egoisme. I kærligheden forsvinder ifølge Luther skellet mellem den som elsker og det som elskes. (Raunio 203f).

Luthers teologi er i bund og grund mystisk. Hans teologi handler om at smelte sammen med Gud i kærlighedens strøm, at leve inden i Gud, i en unio med Gud. Sammensmeltningen er ifølge Luther selve kærlighedens væsen. Nygrens definition af eros og agape passer ikke altid særligt godt til Luthers begreber. (Sml også Dieter 114f hvor Dieter kritiserer Nygrens distinktioner mellem agape og eros: Nygrens agape begreb passer ikke ifølge Dieter til Luthers tanke om kærligheden). Kærligheden smelter sammen og forener ifølge Luther både i forholdet til Gud og også i forholdet til det andet menneske. Når jeg elsker det andet menneske, smelter jeg sammen med ham eller hende – sammen med det guddommelige som findes inden i hende og inden i alle skabninger. Raunio mener, at Luthers kærlighedstanke – både mht. begreber og definitioner - på den måde minder om tanken hos Frans af Assisi. (Raunio 203). Det kristne menneske lever hele tiden inden i Gud ifølge Luther. (Raunio 328f).

Bruden ofrer sig til brudgommen. Hun giver sig selv som et offer til den mandlige modpart. Vi bør gøre det samme. Vi ofrer os til Gud i vores grænseløse kærlighed til Gud. Ved dette offer og selvoffer bliver vi forvandlet. (Raunio 314). Når bruden giver sig hen til Kristus forvandles hun. Hun bliver elskelig og værdifuld. Hun får en meritum siger Luther. Bruden fortjener derfor på en måde at blive frelst, fordi hun har givet alt. Hun gør sig på en måde fortjent, selv om intet menneske ifølge Luther i egentlig forstand kan fortjene frelsen. Men Kristus elsker med rette og med god grund bruden, når hun giver sig hen uden betingelser. (Raunio 314f).

Vore gerninger kommer ifølge Luther altid fra vore følelser. For Luther er det følelserne som er den vigtige instans. Ydre næstekærlige gerninger så som en ”promotion of goods” (med et begreb fra den ny-aristoteliske etik) er kun ”bogstaver” som Luther siger – de er helt uden ånd og derfor slet ikke kærlige gerninger. Følelserne bestemmer gerningernes egenart og godhed. (Raunio 147f). Luther afviser en moralsk tænkning, som kun taler om menneskets ydre gerninger. Sådanne gerninger vedrører kun det ydre menneske og har ingen værdi eller betydning. Kristendommen handler ikke om det ydre menneske men om det indre menneske – følelserne og hjertet. (Raunio 149f). Vores kærlighed er ifølge Luther den ild, som Gud har antændt inden i os, og denne kærlighed er dybest set Gud selv. (Raunio 142).

Litteratur:

1. Dieter, Theodor: Der junge Luther und Aristoteles. Eine historisch-systematische Untersuchung zum Verhältnis von Theologie und Philosophie. Berlin, 2001.
2. Mannermaa, Tuomo: “Grundlagenforschung der Theologie Martin Luthers und die Ökumene”, 17-36, Thesaurus Lutheri, Auf der Suche nach neuen Paradigmen der Luther-Forschung. Helsinki, 1987.
3. Manns, Peter: Vater im Glauben. Studien zur Theologie Martin Luthers. Herausgegeben von Rolf Decot. 1988.
4. Raunio, Antti: Summe des christlichen Lebens. Die ‚Goldene Regel‘ als Gesetz der Liebe in der Theologie Martin Luthers von 1510 bis 1527. Helsinki, 1993.
5. Saarinen, Risto: „Ipsa dilectio deus est. Zur Wirkungsgeschichte von 1. Sent. Dist. 17 des Petrus Lombardus bei Martin Luther“, 185-205, Thesaurus Lutheri, Auf der Suche nach neuen Paradigmen der Luther-Forschung. Helsinki, 1987.
6. Wilken, Robert L.: “Lutheran Pietism and Catholic Piety”, 79-92, The Catholicity of the Reformation. Ed. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson. 1996.

